

Célok és kezelési javaslatok Natura 2000 területeken

Útmutató

2023 Július

Köszönetnyilvánítás

Szerző: Magyar Linda (CEEweb a Biológiai Sokféleségért)

Közreműködő: Nyárai Orsolya (CEEweb a Biológiai Sokféleségért)

Kiadás dátuma: 2023. július 20.

Copyright © 2023 CEEweb for Biodiversity

Katona József utca 35. 1/1., 1137 Budapest, Hungary

A kiadvány az Európai Unió támogatásával jött létre, tartalmáért azonban kizárólag a szerzők felelősek. Tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió véleményét. Sem a CINEA, sem az Európai Bizottság nem felelős a benne foglalt információk felhasználásáért.

1. Bevezetés

A Natura 2000 területek az európai, közösségi jelentőségű ritka és veszélyeztetett fajok (jelölő fajok), illetve élőhelyeik (jelölő élőhelyek) védelme érdekében kijelölt területek hálózata. Kijelölésük célja a jelölés alapjául szolgáló fajok és élőhelyek kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése, fejlesztése, illetve – szükség esetén – helyreállítása. A védelem céljait az Európai Unió két irányelvében, a madár- és az élőhelyvédelmi irányelvben, határozta meg, amelyekben egyben kötelezi a tagországokat a Natura 2000 hálózat lehatárolására.

Az irányelvek céljainak teljesítése érdekében a tagállamok a Natura 2000 területekre fenntartási terveket készítenek. Ezek rögzítik a természetvédelmi célkitűzéseket és a területhasználókkal együtt kialakított kezelési javaslatokat.

A CEEweb a Biológiai Sokféleségért szervezet a LIFE NGO Operating Grant projekt 2023-as munkatervének keretében vállalta, hogy egy összefoglaló és érthető nyelvezetű útmutatót készít a Natura 2000 alá tartozó területek kezelési módszereiről, a rajtuk végezhető gazdálkodási formákról, ehhez fűződő javaslatokról a főbb művelési ágak szerint. Az útmutatót elsősorban gazdálkodóknak és földtulajdonosoknak szánja.

2. Gyepgazdálkodás

A gyepok fenntartása elengedhetetlen rendszeres művelés nélkül. Csak igen kis hányaduk képes az önfenntartásra, túlnyomó többségük könnyen becserjésedik, beerdősül, vagy csak a fűalom halmozódik fel, esetleg leromlik és elgyomosodik. Fontos megérteni, hogy a háziállatoknak változatos táplálékot nyújtó és ellenálló, illetve természetvédelmi szempontból jelentős gyepterület akkor marad értékes, ha azon nagy a botanikai (és ebből következően zoológiai) diverzitás. Ezt a többlet-tápanyagok kivonásával érjük el, azaz egyrészt az invazív és idegenhonos növényfajok, valamint a fűfélék számának csökkentésével. Ezért nemcsak rendszeres kaszálás és/vagy legeltetés elvégzésére van szükség. Sok alábbi tanács is azon az alapelven alapul, mely szerint nem szabad többlet-tápanyagot a területre kijuttatni vagy ott tartani. A gyepfelszint óvni érdemes, annak károsítását a gazdálkodás folyamán kerülni kell. A belvíz gyepterületről történő elvezetése és a gyepterület öntözése sem ajánlott. Napnyugtától napkeltéig a gépi munkavégzést kerülni kell, így óvva az éjszakai életmódot követő fajokat.

2.1 Legeltetés

Amennyiben legeltetésre kerül a választás, részesítsük előnyben szarvasmarha, juh, kecske, szamár, ló és bivaly háziállatokat, baromfival szemben. A legelő állatok trágyakiszórásán túl trágyázásra nincs szükség. A téli legeltetést csak jól átgondolt helyzetben tegyük, hiszen az többlettaposással jár. Általában erre akkor van szükség, ha a területen nagy a tápanyag-felhalmozódás, így a gyep fűfajokban vagy invazív növényekben túlságosan gazdag. Kerüljük az alul- illetve túllegeltetést.

Alullegeltetés jelei:

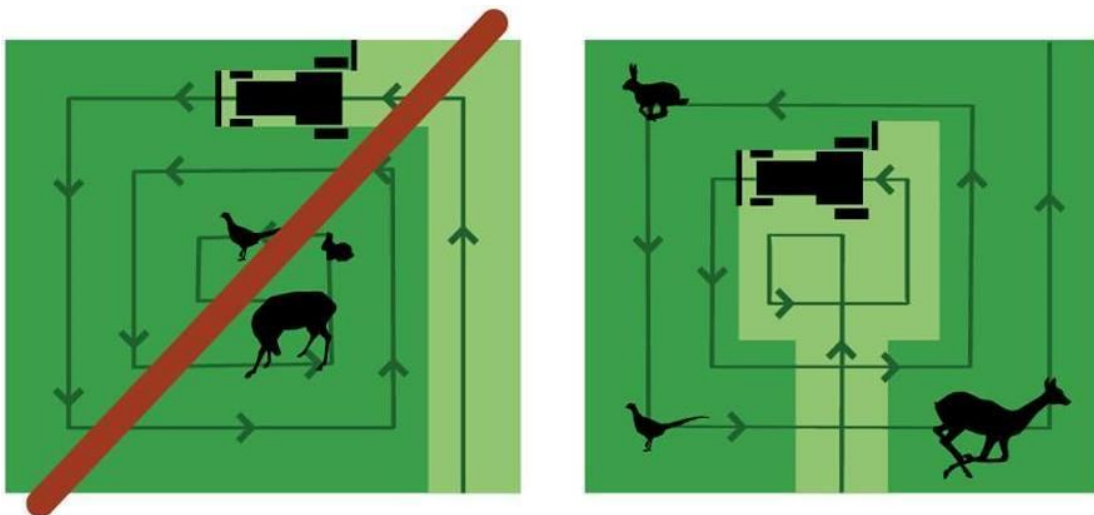
- Fűalom túlzott felhalmozódása, cserjésedés
- Visszaszorulnak a kistermetű növényfajok, és a magról szaporodók
- Megindul az agresszívabb, nagytermetű, invazív növényfajok hódítása

Túllegeltetés jelei:

- Taposási és rágási károk (talaj, növényzet degradálódása)
- Túlzott szervestrágya felhalmozódás

2.2 Kaszálás

A ma legtöbbször alkalmazott gépi kaszálás erős sokként, egy időpontban nagy területen éri a gyepet. Ez egy sokkal gyorsabb folyamat, mint a legeltetés vagy mint a hajdanán végzett kézi kaszálás. A rendszeresen kaszált területek élővilága állandósul, azaz azok a növények és állatok maradnak csak meg, amelyek jól tűrik a taposást, kaszálást és a gyors változásokat. A kaszálás nem természetes folyamat, hiszen ilyenkor a növényzeti takarás nagyon gyorsan eltűnik a teljes területről, az ott élő állatfajok búvóhely és táplálék nélkül maradnak.

A helytelen és helyes kaszálás módja. Forrás: Deutsche Jagdverband

Éppen ezért érdemes bűvőterületeket létrehozni, mégpedig a terület 5-10%-át kaszálatlanul hagyva egészen őszig. Ez a nem művelt rész minden évben máshol kerülhet kialakításra a területen belül.

A kaszálást a kaszálendő terület középpontjából indulva vagy a táblaszél mellől kell kezdeni, így az ott élő állatfajoknak menekülési lehetőséget biztosítva. A kaszálás során vadriasztó lánc használata elengedhetetlen. A kaszálást végző gép ne haladjon gyorsabban, mint 4-5 km/óra, ezzel biztosítva elég reakcióidőt a felzavart élővilágnak, valamint a gépkezelőnek, aki adott esetben egy-egy folt kihagyása mellett dönthet, amennyiben felröppenő madár fészket találja. Kerüljük a szársértős kasza alkalmazását, mivel ez a bekerült élőlényeket a növényzettel együtt összezúzza, összeroppantja.

Az inváziós és termőhely-idegen növényfajok megtelepedését és terjedését szükséges megakadályozni, állományuk visszaszorításáról gondoskodni kell elsősorban mechanikus védekezéssel vagy kivételes esetben pontszerű növényvédőszer-kijuttatással, ezen a technológián túl egyéb vegyszerhasználatot kerülni kell.

Vadriasztó lánc használata. Forrás: Nemzeti Agrárgazdasági Kamara.

A kaszálás időpontjának helyes kiválasztása rendkívül fontos. A ritka és védett növények érdekében: a magérlelés után. Földön fészkelő madarak érdekében: a fészkelés után, júliustól kezdődően. Védett gerinctelen (leginkább ízeltlábúak, azon belül is lepkék) érdekében: szeptember és október hónapokban.

Kaszálás során biztosítsunk minimum 10 cm-es fűtarlót.

Mozaikos kaszálás folytatása esetén, egybefüggő kaszált terület nem haladhatja meg az 5 ha-t, vagy a terület 30%-át. Kaszálások között legalább 1 hónap teljen el.

Védett, ritka, földön fészkelő madárfaj fészkének, fiókáinak megtalálása esetén a kaszálás felfüggesztése indokolt, és a talált fészek körül 0,5-1 hektáros védőterületet alakítsunk.

Kaszálásra vonatkozó további javaslatok:

Függően a vegetáció típusától és a tápanyag-felhalmozódás mértékétől lehetőleg évente csak egyszer kaszáljunk Natura 2000-es területeken.

Kerüljük:

- Dobkasza és talaj meghajtású rendsodró, rendezelő használatát
- Június 15. előtti kaszálást
- Felületetést, vegyszeres gyomirtást, tárcsázást, kiszántást, fogasolást
- Felázott talajon való munkavégzést
- Trágyadepónia, széna és szalmakazlak elhelyezését

2.3 További célok élőhelyek szerint

2.3.1 Üde és kiszáradó rétek

A jó vízellátottságú, üde rétek csak kaszálással, a kiszáradó, félszáraz gyepek kaszálással és/vagy legeltetéssel kezelhetőek.

Előnyben kell részesíteni a mozaikos kaszálást – alternáló kaszával, egyszerre a terület maximum 30%-án. Fontosak a kaszátlanul hagyott búvó- és magszóró területek, illetve a hangyabolyok, zsombékok kímélete. A rétek mélyebb fekvésű foltjait kell érintetlenül hagyni, itt a gépi munkavégzés egyébként sem kívánatos.

Becserjésedés, erdősülés megakadályozása, a szórtan előforduló őshonos cserjék meghagyása is fontos feladat.

2.3.2 Száraz gyepek

Használatuk szakaszos legeltetéssel, szükség esetén tisztító kaszálással, fűavar eltávolításával történhet. A hagyományos kezelési formák közül a legeltetés megoldás lehet nagyobb területeken is, ez esetben ügyelni kell a túllegeltetés elkerülésére. Kisebb területeken a kézi kaszálást is lehet alkalmazni.

Becserjésedés, erdősülés megakadályozása, de emellett szórtan előforduló őshonos cserjék meghagyása is fontos feladat.

2.3.3 Szikések

Beerdősülésüket, szennyezésüket is (trágyalerakatok) meg kell akadályozni. Fenntartásuk legeltetéssel, vagy mozaikos kaszálással biztosítandó.

3. Erdőgazdálkodás

Erdők veszélyeztető tényezői:

- Tarvágás, végvágás, melynek során az erdei mikroklíma megszűnik
- Holtfa (álló és fekvő) hiánya, ezen belül különösen a nagyobb, 25 cm átmérőjűnél nagyobb fekvő holtfa hiánya
- Idős, öreg fák kivágása, általános hiánya
- Cserjeszint és második szint eltávolítása
- Özönnövények terjedése
- Túlzottan magas egyedszámú vadállomány
- Szemetelés.
- Klímaváltozás

Fontos lenne az érintett erdőrészletben a védelmi funkció előnyben részesítése a gazdasági funkcióval szemben.

Erdőtervezéskor figyelemmel kell lenni a természetességi állapot, a biológiai és genetikai sokféleség, fajkészlet fenntartására, javítására; természeti- és tájképi értékek megőrzésére, az erdőtársulás sokszínűségének fenntartására. A nagy kiterjedésű (>1-2 ha) fiatalosok, tarvágások és véghasználati területek kialakulásának mellőzésével elősegítjük az erdei mikroklíma folyamatos fenntartását. Utóbbi érdekében érdemes valamely örökerdő módszerre áttérni.

A legkíméletesebb a lovas kiközelítés, mely manapság a nyugati országokban reneszánszát éli. A képen Kate Mobbs-Morgan lovával, Wye Valley, Wales.

Forrás: <https://www.theforestreview.co.uk/news/horse-logging-makes-comeback-212587>.

A termőhelynek nem megfelelő, vagy az erdészeti tájidegen és invazív fajokot vissza kell szorítani.

A holtfához kötődő fajok (ízeltlábúak, denevérek, odúlakó madarak) részére a fahasználatokat idős, nagyméretű fák, valamint álló és fekvő, vastag, holt fák folyamatos jelenlétének biztosításával kell megtervezni. Idős fák meghagyása és helyes kezelése jelentheti azt is, hogy a körülöttük található sűrűbb állományt, cserjéket megritkítjuk, így biztosítva a meghagyásra kiválasztott fák extra területigényét.

Védett, ill. fokozottan védett madárfajok (különös tekintettel a ragadozómadarakra) fészke körül fészkelési időben 100-400 m-en belül

erdőgazdálkodási tevékenységet javasolt szüneteltetni, illetve fészkelésre alkalmas nagy koronájú fák, facsoportok, idős fákat meghagyni számukra.

Fakitermelést tervezzük augusztus 15. és február 1. közé. A geofiton növények jelentős állományának élőhelyéül szolgáló erdőben február 15. és március 31. között fakitermelés nem javasolt.

Elő kell segíteni a faji, életkori és szerkezeti változatosság növekedését, az erdőszegélyeket és cserjeszintet kímélni kell, azok hiányában kialakulásukat elő kell segíteni.

Az erdei kitermelések során a kíméletes közelítési módok alkalmazása rendkívül fontos, melyek közül az ősi és kihalófélben lévő mesterségnek számító lovas közelítés és kitermelés számít a legértékesebb és legkíméletesebb formának. Az eredeti talajállapot fenntartása érdekében a talaj-előkészítést és a tuskózást kerüljük. Ezek a használati és kitermelési módok különösen igazak ártéri és láperdőkben, ahol a nagygépek használatát mindenképpen kerüljük. A kitermelési tevékenység közben mindenképpen ügyeljünk, hogy a terület vízháztartását ne változtassuk meg, ne tömítsünk el vízfolyásokat, ne tömörítsük túlságosan a talajt.

Kártevők elleni védekezésnél részesítsük előnyben a kímélő technológiákat, biológiai módszereket, és a célirányos kijuttatást.

4. Szántók

Általánosságban elmondható, hogy a szántók természetvédelmi szempontból a legkevésbé változatos és jelentős élőhelyek, ennek ellenére számos rovar életsiklusa, ritka madárfaj táplálkozó- és fészkelőhelye kötődik ide.

Szántóföldi szegélynövényzet tipikus gyomtársulással, melynek fajai manapság ritkulóban vannak.

Forrás: <https://www.agrotrend.hu/gazdalkodas/szantofold/hivatlan-vendegek-a-szantokon>.

A szántóföldi kultúrához adaptálódott, sokhelyütt speciális gyomtársulások fajai ritkulószámba mennek. Egyes kutatások szerint mára már a legritkább társulásokat alkotják a Földön és egyes típusaik (pl. a lenföldek vadvirágai) kihaltnak tekinthetők. Ezért ezen fajok megőrzése kiemelt feladat lenne, ennek ellenére ez sokszor elhanyagolt téma.

A fajok egy része a kezelt táblabelsőkben is előfordul, de a kezeletlen táblaszegélyek, fennhagyott bűvósávok, kísérő cserje-, vagy fasorok jellemzően fajokban gazdagabb területek, ezért ezek fenntartására, létesítésére különösen nagy hangsúlyt kellene fektetni. A manapság egyre nagyobb mértékben terjedő

nagyparcellás gazdálkodás sem kedvez ezeknek az élőhelyeknek, hiszen a szegélyélőhelyek eltűnnek, csökken a diverzitás. Szemben a kisparcellás gazdálkodás több ökológiai folyosót biztosít az élővilág részére a fent említett élőhelytípusokkal, így nagyobb a diverzitás is. Ezek természetvédelmi szempontból akkor optimálisak, ha őshonos cserje- és fafajokból állnak. Korábban a szántóföldek közötti földutak mentén fasorokat telepítettek, melyek mára megkorosodott fákból állnak. Ezek a fák otthont nyújthatnak holtfához kötődő rovarok, denevérek és odúlakó vagy magányos fán fészkelő madarak számára.

A biológiai sokféleség megőrzése a gazdálkodó érdeke is, hiszen több állatfaj is gondoskodik természetes úton a kártevők ritkításáról (pl. katicák, fürkészek, ragadozó madarak).

A szántók további hátrányos tulajdonságai a fedetlenül hagyott, kitett talaj; a rendszeres és rossz időben végzett gépi művelés; vízgazdálkodásba való komoly beavatkozások; és a nagy tápanyagbevitel.

Natura 2000 területek mellett elhelyezkedő szántók intenzív művelése közvetlenül káros hatással lehet rájuk. Itt szükséges néhány intézkedés betartása.

A rendszeres vegyszer és műtrágyahasználatot kerülni kell. Légi úton vegyszer, műtrágya kijuttatása, valamint rágcsálóirtó és talajfertőtlenítő szerek használata kerülendő, energetikai ültetvény telepítésébe ne vágjunk bele. Időszakos és állandó vízállások körül 3 m-es sávban talajművelés nem végezhető. Teljes vegyszermentesség ajánlott a Natura 2000 területek melletti 50 m-es sávban.

5. Szőlők

Természetvédelmi szempontból legjelentősebb fajok inkább a szőlők mellett húzódó mezsgyéken fordulnak elő, ott, ahol az emberi beavatkozás már minimális.

Légi úton vegyszer, műtrágya kijuttatása, valamint rágcsálóirtó és talajfertőtlenítő szerek használata kerülendő, energetikai ültetvény telepítésébe ne vágjunk bele.

Helyettük alkalmazzunk előrejelzésen alapuló növényvédelmet, és koncentráljunk a biológiai növényvédelem módszereire (madárodúk kihelyezése).

A gyomirtást ne vegyszeresen végezzük, azt csak az inváziós fajok mechanikai irtásának kiegészítéseképpen használjuk.

Különösen sokat tehetünk a biológiai sokféleség megőrzése és a szőlő egészsége/ minősége érdekében, ha vetett sorközt alkalmazunk, mely állhat fűféléből, de speciálisan ilyen célra kifejlesztett keverékből (virágzó és nem túl magasra növő honos növényekből). Ez utóbbinak az évi egyszeri kaszálását maghozás után kell elvégezni.

Új szőlőterület létesítésnél lejtőre merőlegesen alakítsuk ki az ültetvénysorokat az erózió elkerülése érdekében.

Ha van rá mód, extenzívebb gazdálkodásra vagy az ökolgazdálkodásra térjünk át, Részesítsük előnyben a hagyományos fajtákat.

6. Gyümölcsösök, szelídgesztenyések

A nemzetközileg is híres, extenzíven fenntartott nagymarosi szelídgesztenyések © Magyar Linda.

Az intenzíven művelt gyümölcsösökben jellemzően a gyümölcsöst szegélyező mezsgyék bővelkednek természeti értékekben a szőlőültetvényekhez hasonlatosan.

A gyümölcsösök extenzív kezelésével, mely többnyire az aljnövényzet kialakításával és kezelésével is jár, a javasolt gyepgazdálkodási előírások figyelembevételével gazdagabb élőhelyet hozhatunk létre, ahol gyümölcsfáink is védettebbek lehetnek a kártevőkkel szemben.

Legeltetéssel és/vagy kaszálással hasznosítsuk a fák közötti területet.

Kaszálás esetén 10-15% kaszátlan terület hagyjunk parcellánként, minden kaszálásnál eltérő helyen.

Az inváziós gyomokat virágzásban kaszáljuk le és az erősen fertőzött foltokon sokkoló kaszálást végezzünk évente legalább háromszor.

Felületés, kiszántás gyümölcsösben nem megengedett.

Legeltetés esetén javasolt a helyes legeltetési sűrűség fenntartása, évente tisztítókaszálás végzése, valamint legalább 10 cm-es gyeptarló hagyása.

Légi úton vegyszer, műtrágya kijuttatása, valamint rágcsálóirtó és talajfertőtlenítő szerek használata kerülendő, energetikai ültetvény telepítésébe ne vágjunk bele.

Helyettük alkalmazzunk előrejelzésen alapuló növényvédelmet, és koncentráljunk a biológiai növényvédelem módszereire (madárodúk kihelyezése).

Ha van rá mód, extenzívebb gazdálkodásra vagy az ökogazdálkodásra térjünk át, Részesítsük előnyben a hagyományos fajtákat.

7. Nádasok

A nádasokban megtalálható gyékényes foltok rengeteg értékes madárfajnak adnak otthont, és mivel a gyékény kisebb gazdasági értéket képvisel, mint a nád, a gyékényes foltokat célszerű több évig érintetlenül, aratatlanul hagyni.

A nádvágást december 1. és február 15. közé kell ütemezni a madárfészkelési időszak megkerülésével. A nád rizómájának sértését kerülni.

Az adott nádas terület 60-80 %-át évente le lehet aratni, 20-40%-ot pedig két évente változó helyen aratatlanul kell hagyni. Mindeközben figyelni érdemes arra is, hogy maradjanak 5 évesnél is idősebb foltok.

A halastavak mentén kialakult kisebb nádasok rendszeres, de fenntartható kezelését, vágását is érdemes kivitelezni, partvédelmi okokból, mivel ellenkező esetben az ilyen felhagyott nádasok kiritkulnak és nem töltik be ezt a szerepüket.

Néha a nád olyan mélyfekvésű, felhagyott, ám értékes gyepterületeken is megjelenik, ahol az nem kívánatos, elnyomja az értékesebb növényfajokat, míg a hagyományosan nádas élőhelyhez kötődő állatfajok csak ritkán használják élőhelyként. Ezért az ilyen nádasokat kaszálással vagy legeltetéssel érdemes felszámolni.

A learatott nád kezelése során végzett tisztításból keletkező levélavart érdemes eltávolítani, a tápanyag-feldúsulást és az ebből következő agresszív gyomok terjedését megelőzendő.

Összefoglalás

Natura 2000 területeink európai jogszabályok által védett területek, melyeknek kezelését a fenntartási tervek tartalmazzák, ám sok kezelési irányelv általánosságban is megfogalmazható.

Összefoglalásul elmondható, hogy a természetesség felé való törekvés, a régi gazdálkodási formákra való visszaállás, az extenzív és ökológiai művelés az előremutató irányelv, és ez különösen jellemző a Natura 2000 területekre.

Gyepek esetében (élőhelytől függően) a rendszeres és helyes kezelés (kaszálás, legeltetés) elengedhetetlen beerdősülésük megakadályozása érdekében.

Míg erdőknél a rendszeres beavatkozás nem olyan esszenciális, sőt sokszor ökológiai szempontból fontos lehet, ennek ellenére nem lehetetlen gazdasági szempontból is jelentős állományokat fenntartani bizonyos örökzöld módszerek bevezetésével.

Szántók esetében a legfontosabb lépés a különleges, erre specializálódott gyomtársulások fajainak védelme, fenntartása, mely sokszor a mai napig elhanyagolt téma. Ennek érdekében a kezeletlen táblaszegélyek fenntartása elengedhetetlen. A kisparcellás gazdálkodásra való visszaállás szintén rengeteg ökológiai előnnyel járna, mind a természetvédelem, mind a gazdálkodás terén.

Szőlők és gyümölcsösök esetében az extenzív termesztésre való visszaállás, az aljnövényzet fenntartása kaszálással vagy legeltetéssel (szőlő esetén köztes termesztéssel) a legfontosabb feladatok.

Végül a nádasok esetében pedig a helyes vágásforgó kialakítása nélkülözhetetlen, melynek során biztosítjuk, hogy a különböző, más korú nádban élő fajok megtalálják otthonukat.

Fontos megjegyezni, hogy ezek a lépések nemcsak a természetvédelem számára elengedhetetlenek. A gazdálkodónak ezek a lépések szintén a javára válhatnak, hiszen az adott terület ökológiai értékének növelésével annak ellenállóképességét, sokrétűségét is növeli, mely hosszú távon kifizetődőbb lehet, nem beszélve, hogy bizonyos lépéseket az agrár-ökológiai támogatási programok anyagilag is megtámogatják.

Irodalomjegyzék

- Kelemen, J. 1997. *Irányelvek a füves területek természetvédelmi szempontú kezeléséhez*. TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest.
- Demeter, A. 2002. *Natura 2000 – Európai hálózat a természeti értékek megőrzésére*. ÖKO Rt. Budapest.
- Csősz, M., Duhay, G., Kincses, K. 2007. *Tájvédelmi kézikönyv*. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Budapest.
- Haraszthy, L. 2013. *Értékőrző gazdálkodás Natura 2000 területeken*. Pro Vértes Természetvédelmi Alapítvány, Csákvár.
- Barna, Cs. 2021-2022. *Gazdálkodj Ökosan*. A Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság Natura 2000 területein gazdálkodók kézikönyvének sorozata. Sarród.
- Lettország Természetvédelmi Hatósága. 2018. Kezelési javaslatok Natura 2000 területeken:
URL: www.daba.gov.lv/lv/media/1750/download?attachment – erdők kezelési javaslatai.
URL: www.daba.gov.lv/lv/media/1752/download?attachment – gyepek kezelési javaslatai.